

Femeile rome și feminismul

Abstract: *This article explores the understanding of the way in which Roma women and the Roma issue are placed in the context of feminist political theories, in the case of Romania, after over 14 years of political and social mobilization. It also underlines the need for clarification of the role and position of the Roma women in the political construction of Roma identity, as well as an analysis of the power relations that impose upon women to wear the identity markers of the group. The research that forms the basis of this article also starts from the observation that, up to now, the impact exerted by female Roma activists and feminists on the policies for Roma and their gender component has not been evaluated, leaving their actions anonymous.*

Keywords: rights, Roma women, feminism, intersectionality, discrimination, tradition

În 20 de ani de activism civic, am fost o observatoare și în același timp actor secundar ce a luat parte direct sau indirect, ce a beneficiat direct sau indirect, din mecanismele de reprezentare a romilor în viață publică. În același timp, privind cu ochelari realitatea din jurul meu, aceștia, ochelarii, mi-au ridicat o serie de întrebări la care vreau să încerc să găsesc răspuns.

Analiza, fundamentată teoretic, este necesară pentru a înțelege mai bine unde ne plasăm ca femei rome în contextul teoriilor politice feministe după o mobilizare socială și politică de peste 14 ani în jurul chestiunilor legate de femeile rome. O altă necesitate vine din nevoia de clarificare a rolului și poziției femeilor rome în construcția

politică a identității rome, precum și o analiză a relațiilor de putere ce impun femeilor să poarte mărcile identitare ale grupului.

După o istorie recentă de 14 ani, în care femeile rome activiste au navigat între mișcarea privind drepturile pentru romi

și cea pentru drepturile femeilor, este nevoie de o analiză a acțiunii de mobilizare a femeilor rome dar și o analiză a relației cu aceste mișcări sociale. Fără această analiză nu ne putem imagina o viziune asupra societății pe care vrem să o construim, cu romii și femeile rome făcând parte integrantă și egală.

Pe lângă toate cele enumerate mai sus, necesitatea teoretizării acțiunii colective a femeilor rome la nivel european are mai multe surse: nevoia de clarificare ideologică a feminismului/ feminismelor femeilor rome; lipsa studiilor teoretice asupra acestui tip de acțiune.

Articolul de față pornește motivațional, de la experiența personală. Provoacă primele din jur au fost în relație cu bărbații și femeile colegi și colege din mișcarea romilor ce se întrebau și mă între-

Nicoleta Bițu

drd. SNSPA

(nicoleta_bitu@yahoo.com)

bau de ce vreau să separ lumea în două, sau că nu văd câte probleme au comunitățile de romi cu discriminarea și rasismul și eu mai aduc în discuție și probleme legate de statutul femeilor rome. Aceasta pentru că discuția despre situația drepturilor femeilor rome aduce în spațiul public încălcarea drepturilor femeii și a copiilor, nu numai ca membre și membri ai comunității de romi, ținte ale rasismului, ci și ca victime ale violării drepturilor, abuzul fiind făcut făcută de un/o alt/a membru/a al aceleiași comunități rome, dar nu neapărat.

Feminismul rom, indiferent de tip sau orientare, este o provocare la coerența universalității drepturilor și a cetățeniei atunci când statele adopta politici pentru comunitățile de romi. Acestea se adoptă, dar mai ales se exercită (de obicei) numai de către bărbații romi, eșalonul reprezentativ al experiențelor de luat în calculul politic. Este ca și când, de peste două secole, feminismul nu ar fi existat și nu ar fi cerut universalitatea drepturilor și cetățeniei pentru ambele sexe².

Este adevărat că, în contextual actual, când fenomenul discriminării împotriva romilor a rămas la un nivel ridicat în țările europene³ - mai ales în ceea ce privește raportarea acestor cazuri de către victime către instituțiile specializate și neîncrederea că eventualele plângeri ar schimba situația - discuția despre drepturile femeilor rome, apare ca un potențial risc de alimentare a prejudecăților și stereotipurilor.

Pentru a ilustra aceste conflicte și provocări, precum și faptul că discuția în spațiul public despre aceste probleme a evoluat, voi reda mai jos un extras din *Declarația celei de a Treia Conferințe Internaționale a Femeilor rome*, (Spania, Granada, 23-25 octombrie 2011)

"Femeile rome joacă un rol crucial în situații de criză. Ele se găsesc de cele mai multe ori vulnerabile, plasate în liniile din față și în poziții inechitabile de risc. Pentru că strategiile interne ale comunității nu sunt întotdeauna prietenoase cu femeile, noi trebuie să jucăm un rol cheie atât în prevenirea crizelor cât și în procesul de reabilitare de după criză.

Practicile culturale precum mariajele timpurii/aranjate/forțate, răpirea miresei, testarea virginității sunt prevalente în anumite comunități rome din Europa. Nu numai că acestea violează drepturile fundamentale ale omului, dar de asemenea plasează o barieră pentru dezvoltarea individuală și a comunității. Femeile rome prezente la întâlnire subliniază că sărăcia adâncă, perpetuarea discriminării și excluderea nu fac decât să întărească aceste practici. (...)"⁴

O altă motivație pentru această cercetare este aceea că impactul asupra politicilor pentru romi și a componentei lor de gen exercitat de către femeile rome activiste și feministe nu a fost evaluat până în prezent, demersurile lor rămânând anonime. În procesul de advocacy, elaborare cât și implementarea a politicilor pentru romi din perioada 2000 – 2012, femeile rome activiste au jucat un rol important și major, dar contribuția acestora nu este nici vizibilă și nici documentată.

Rolul pe care această lucrare îl poate juca este de a contribui la cunoașterea de către membrii mișcării romilor a unor aspecte legate de feminism și mobilizarea femeilor rome, pe de o parte și pe de altă parte contribuție la mai buna cunoaștere, înțelegerea și politizarea experiențelor feminine rome de către colegile lor feministe.

În România și în Europa majoritatea studiilor despre femeile rome s-au concentrat asupra situației femeii rome în familie și societate⁵ sau pe accesul la diferite servicii precum cele medicale⁶.

În ultimii zece ani se remarcă o creștere a numărului de studii, rapoarte și cercetări despre femeile rome. Acestea sunt de mai multe tipuri: cele inițiate de asociații ale romi-

lor⁷, cele asociate cu sesiunile Comitetului de Evaluare a implementării Convenției Națiunilor Unite pentru Eliminarea Discriminării împotriva femeilor⁸ sau cele cu subiecte mai largi dar cu o privire și asupra femeii rome (European Women Lobby).

În ultimii ani, datorită accesibilității fondurilor sociale europene pentru dezvoltarea resurselor umane, în care femeile și romii sunt incluși în categoriile defavorizate, au fost implementate și proiecte în care cercetările s-au axat pe accesul femeilor rome pe piața muncii⁹. Aceste fonduri au o influență și asupra realității din viața unor femei rome cât și la cunoașterea experiențelor femeilor rome pe piața muncii.

Cu toate acestea subliniez faptul ca tema privind contribuția femeilor rome, a feministelor rome la politicile de azi, nu a fost evidențiată îndeajuns. Anonimatul marchează întreaga activitate a femeilor rome activiste ce au contribuit la toate procesele de mobilizare a comunităților și influențarea politicilor pentru romi. Rolul lucrării de față este, pe lângă altele, scoaterea din anonimat a acestora. În *Drumul către autonomie – Teorii politice feministe*, Mihaela Miroiu argumentează cauzele acestei invizibilități:

„Este o experiență pe care femeile o împărtășesc cu toate categoriile de excluși sau de marginali. Aceste categorii "nu au istorie". Parcă nu au luat parte la evoluția istorică. Sunt lipsite de identitate politică, par să nu aibă interese proprii, ci pe cele ale grupurilor cărora le sunt auxiliari. Oamenii din astfel de grupuri ies din anonimat doar prin excepție. În cazul femeilor, adesea excepția înseamnă calitatea lor funcțională pe lângă un bărbat (mama, soția, fiica eroului făcător de istorie). Există multe rațiuni pentru această "stare de fapt". Istoria a fost patriarhală"¹⁰.

O altă temă care a dominat studiile și cercetările despre femeile rome au fost cele despre drepturile reproductive și accesul la serviciile de sănătate. Începând cu 2003, când se publica studiul despre barierele în accesul la serviciile de sănătate al femeilor rome, al fostului Centru de Monitorizare a Xenofobiei și Rasismului (actuala Agenție Europeană pentru Drepturi Fundamentale), studiile despre sănătatea femeilor rome au apărut frecvent, dar nu numai în studii adresate special femeilor rome ci mai ales în cadrul studiilor și cercetărilor despre starea de sănătate a romilor în general¹¹.

Tot în contextul studiilor despre sănătatea femeilor rome apare în spațiul public discuția despre sterilizarea femeilor rome din Cehia și Slovacia. Aceasta s-a datorat în primul rând unui studiu elaborat de Centrul pentru Drepturi Reproductive, New York și Centrul slovac pentru Drepturile Civile și ale omului în 2003.

Au existat câteva articole și studii de licență sau masterat ce au abordat tema organizării femeilor rome¹² care aduc în discuție pe de o parte contribuția diferitelor rețele formale sau informale ale femeilor rome, la punerea pe agenda internațional a problematicii legate de femeile rome dar și imensa responsabilitate și autovictimizare pe care acestea o simt în legătură cu acțiunile lor.

O altă dimensiune a acestor studii se referă la mobilizarea femeilor rome¹³. Are caracter descriptiv și este pusă în contextul elaborării politicilor pentru romi, în special al Decadei pentru Incluziunea Romilor.

În încheierea acestei părți, ca o concluzie, Miroiu spune în *Drumul către autonomie*:

"Aceasta nu înseamnă că mediul universitar poate să fie scuzat de sindromul "turnului de fildeș". În consecință, în mod special feminismul academic și studiile de gen încearcă să contrazică paradigma cunoașterii "ezoterice". În contextul nostru românesc aceasta înseamnă studierea condiției femeilor și a relațiilor de gen inclusiv în statusuri care adesea sunt ignorate de către zona academică; țărăncile, femeile rome, mamele singure,

prostituțiile, precum și a unor problematici pe care celelalte tipuri de studii o trec sub tăcere: puterea în viața privată, dubla zi de muncă, politicile reproductive.(...)”⁴

Cine, ce mă definește ca femeie, când sunt romnie ”adevărată” sau nu?

În decursul anilor în care am militat pentru drepturile femeilor rome am auzit frecvent că încă nu e timpul pentru asemenea discuții, că aceste discuții dacă au loc trebuie să aibă loc între noi, în interior.

În introducerea sa de la cartea *Aint I a woman*, Bell Hooks explică de ce femeile de culoare nu se puteau uni pentru a lupta pentru drepturile femeilor:

(...)Femeile de culoare, în prezent, nu se pot uni pentru a lupta pentru drepturile femeilor pentru ca nu am vazut „feminitatea” ca un aspect important al identității noastre. Socializarea în mediu rasist și sexist ne-a condiționat să devalorizăm femeia din noi și să vedem rasa ca fiind singura etichetă relevantă a identității noastre⁵.

Paralela dintre femeile de culoare și femeile rome este valabilă în cazul ignorării identității de femeie și recunoașterea ca identitară primară sau absolută, cea de apartenență la etnia romă. Pe lângă aceasta exista și în sânul mișcării romilor voci care nu recunoșteau problemele femeilor rome ca fiind importante sau prioritare. Ca ilustrare a acestui fenomen este următorul dialog scris dintre femei rome activiste și colegi, bărbați romi.

În anul 2000, Centrul European pentru Drepturile Romilor de la Budapesta a inițiat în publicația lor trimestrială o discuție la o masă rotundă cu titlul *Femeile Rome în societatea majoritară și cea romă*. Toate intervențiile au fost răspunsuri, reacții la un articol scris de o tânără activistă romă cu părinții de origine din Kosovo și născută în Germania, Sabina Xhemajli⁶. Xhemajli încerca în articolul său să scoată în evidență rolurile diferite ale femeilor față de bărbați în interiorul comunității de romi, intitulându-și sugestiv articolul ”Everything we do not want to hear!”. De ce consider necesar să aduc în discuție această serie de articole? Pentru că reacțiile la articolul Sabinei ilustrează foarte bine tratarea femeilor rome ca având două identități complet separate, ierarhice:

Cred că (noi, romii) nu trebuie să vorbim despre drepturile femeilor. Dacă o femeie are o problemă știe unde să meargă. Nu trebuie să ne administrăm problemele separat și în mod special, diferit, doar pentru că suntem Rome și femei”⁷.

Sfatul meu pentru tine este totuși să nu împarți romii în femei și bărbați sau homosexuali și lesbiene. Întoarce-ți atenția mai degrabă către problemele globale ale romilor și discriminarea noastră și fă din ele prioritățile tale. Hai să lucrăm pentru a rezolva problemele tuturor romilor. Când toate aceste probleme imense au fost rezolvate, putem folosi puterea noastră pentru a discuta alte probleme între noi. Ca să fiu clar și scurt, pentru moment, în ochii gagiilor nu ești o fată sau femeie mai întâi ci ești ȚIGANCĂ.”⁸

Cele două citate ilustrează că nu avem de-a face numai cu o reacție a bărbaților ci și a unor femei rome, activiste. Bineînțeles, atenția dată problemelor și drepturilor femeilor rome a crescut în mare parte grupurilor de femei rome activiste și aliații lor bărbați romi și feministe nerome. Cu toate acestea tipurile de reacții de mai sus continuă.

În relația cu grupurile de activiști mai tradiționaliști, atunci când grupuri de femei aduc în discuție diversitatea experiențelor feminine atunci reacția este că nu sunt „chaco rom/romnie” (rom, romnie adevărată) pentru că aceste femei, feministe discută în spațiul public despre lucruri personale, tabu, de care neromii nu ar trebui să audă. Respectarea

Romanipe-ului e invocat mai des în cazul femeilor. Nu putem să nu vedem aici evidența pe care feministele valului II au adus-o în atenția publică și căruia îi datorăm azi curajul de a vorbi în public despre aceste probleme așa zise private ale femeilor române, „*Ceea ce este personal, este politic!*”.

Așadar, ca feministă română mi se chestionează atât identitatea de femeie cât și cea de română "adevărată".

În acest context ne ducem la ceea ce valul I și valul II de feminism a adus cu ele, și ale căror principii sunt foarte importante și actuale pentru drepturile femeilor române. Dacă în cazul valului I feminist, pentru femeile române sunt importante numai o parte dintre revendicările acestora la drepturi civile și politice, precum accesul la educație, vot și accesul la profesii de la care femeile române au fost excluse; în cazul valului II feminist, pentru femeile române este esențial în construcția agendei revedicative pentru că pornește de la diferență și eliberare și pe redefinirea conceptelor de public și privat.

Din agenda celui de-al doilea val al feminismului următoarele obiective sunt încă actuale pentru femeile române: recunoașterea particularităților experiențelor feminine, de către femeile române, prin prisma lor ca și femei, admiterea mai multor tipuri de feminism, libertatea în exercitarea drepturilor reproductive. Cea mai importantă dintre toate este necesitatea politizării problemelor femeilor române, atât micropolitic în grupul minoritar cât și la nivel macropolitic.

Pe de altă parte, grupuri feministe din Europa, la începutul anilor 2000, nu includeau pe agenda lor chestiuni legate de femeile române sau minoritare. La o primă întâlnire în 1999, la Budapesta cu rețeaua coordonatoarelor programelor de egalitate de gen ale fundațiilor naționale Soros, organizată de Programul rețea al femeilor al Institutului pentru o Societate Deschisă, New York. Era prima întâlnire a rețelei după ce în 1999, Institutul pentru o Societate Deschisă a finanțat și sprijinit deschiderea pentru prima dată a unui program destinat exclusiv femeilor române numit Inițiativa Femeilor Române, fiind și prima inițiativă de acest gen a vreunei organizații internaționale.

La această întâlnire am intrat în contact cu un tip de reacții la agenda femeilor române, care era în acea perioadă într-o fază incipientă, nu foarte bine conturată. Aceste tipuri de reacții erau: dar nu sunt tot femei ca și celelalte? De ce ar trebui să avem un program diferit numai pentru femeile române? De ce ar trebui să fie separate? de ce ar trebui să lucrăm împreună pentru ele? Este alegerea lor (a românilor) de a își păstra cultura și a fi izolați.

În concluzie, sunt și femeie și română, în care dintre orientările feministe mă încadrez nu îmi este încă limpede, dar îmi este limpede că doar forțat ai putea aparține uneia singure, conform teoriile politice feministe, dar ce este clar este că sunt o „problemă” de gen pentru mișcarea românilor și una de „etnie” pentru grupuri de feministe neromâne.

Regimurile de putere de gen

În acest context apar o serie de întrebări care încă nu și-au primit răspuns până acum în cercetările anterioare: impunerea unor valori democratice de gen, venite din partea majorității au creat sau nu reale schimbări?; cum influențează ierarhiile de gen, patriarhatul culturii române prezența și reprezentarea în spațiul public a femeilor române?; care sunt tipurile de poziții ocupate de femeile române? Și, nu în ultimul rând, aceste mecanisme ne obligă la performanță sau la autosuficiență? Ne enclavizează sau ne emancipează? Cum definim feminismul român? Ce e diferit față de celelalte experiențe feminine? Cum tratăm

intersecționalitatea complicată: gen, rasă, zonă geografică, stare socială?

Pentru a putea răspunde la aceste întrebări, bineînțeles că am nevoie de o abordare teoretică asupra realității deja construite. Pe parcurs, lecturile despre cetățenie, rasă și clasă socială sau cele despre feminism și politici publice m-au ajutat dar nu m-au clarificat.

Cultura, o scuză

Ca și în cazul mișcărilor feministe când viața privată, de familie era invocată ca și scuză pentru non-intervenția statului în privat¹⁹, în cazul mișcării femeilor rome este invocată cultura și păstrarea identității, ca valori ce nu trebuiesc atinse. Feminismul rom este considerat de o parte din colege și colegi romi, un curent ideologic ce poate duce la asimilarea comunității rome, la dispariția agendei publice pentru romi.

Toate acestea pentru că nu e îndeajuns de nuanțat discursul feminist rom și comunicarea în scris, despre feminism, este limitată, enclavizată între activiști/e de drepturile omului, unde toată lumea este de acord asupra originii comune a rasismului și a sexismului, după cum afirmă marea majoritate a criticilor mișcării femeilor rome. Construirea și expunerea discursului feminist rom la mai multe tipuri de audiențe sunt absolut necesare pentru definirea și dinamica sa, dar doar după ce acesta își stabilește foarte bine cadrele teoretice.

În mai multe rânduri, în cadrul conferințelor internaționale și naționale femeile rome activiste au fost foarte clare în ceea ce privește cultura romă. Una dintre cele mai elocvente texte este cel adoptat de cele două rețele europene active la acea vreme, Rețeaua Internațională a Femeilor Rome și Inițiativa Femeilor Rome (OSI), la masa rotundă cu femeile rome, organizată de Agenția pentru Drepturile Fundamentale, București, 2006,

"(Femeile rome activiste) Vrem să păstrăm cultura noastră romă dar în același timp trebuie să ne asumăm, să recunoaștem că există practici ce violează drepturile femeilor rome" (București, 2006)

Eniko Vincze explică foarte bine falsa dilemă: ori cultură, ori feminism, în introducerea ce a scris-o la studiul despre mariajele timpurii în comunitățile de romi:

„Deconstruirea ideii de cultură romă omogenă prin introducerea perspectivei diferenței de gen asupra comunității care trăiește prin această cultură și o reproduce în viața cotidiană nu este un atac la identitatea culturală. [...]Feminismul nu este un dușman al celorlalte politici identitare chiar dacă denunță în mod sistematic esentialismele de orice fel, inclusiv pe cele proprii.”²⁰

În anul 1993, cu ocazia Congresului UE al Romilor din Spania, Sevilla femeile rome activiste au organizat un grup de lucru și în 1995, Consiliul Europei, Direcția de Egalitate de Șanse între Femei și Bărbați a organizat o audiere a femeilor rome, ambele declarații finale ale participantelor pun accentul pe libertatea de exprimare a culturii rome, fără restrângeri nefăcând nicio referire la eventuala încălcare a drepturilor femeilor rome de către unele practici.

Din 1993 până în 2006, cultura a fost un permanent subiect al dezbaterilor femeilor rome ceea ce denotă conștiința națională, etnică, a femeilor rome activiste, dar, în același timp putem vedea evoluția discursului de la o cultură asumată fără spirit critic până la evidențierea unor practici culturale ce încalcă drepturile femeilor rome ca indivizi, ca femei și ca rome.

Mobilizarea romilor la nivel european, este un proces firav, marcat de fragmentări între diferite organizații internaționale ale romilor și de lipsa de democrație la care și femeile contribuie, dar care nu ține cont de interesele grupurilor din interiorul comunității rome mai vulnerabile, precum femeile și copiii. Obsesia pierderii identității etnice face aceste procese civice și politice oarbe complet la diversitatea actuală din interiorul comunității de romi, oarbă la diferențele de gen, la diferențele de clasă chiar și la diferențele de orientare politică. Această rămâne în continuare un obstacol în recunoașterea dinamicii culturii, în general, și a stopării oricărei imaginații de construcție culturală, bazată pe un Romanipe nou, modern, democratic.

Femeile rome prin multiplele roluri pe care le trăiesc în fiecare zi reprezintă mistificată cultura romă.

Ce fel de feminism?

Întrebarea aceasta stă la originea dorinței de clarificare și analiză a acțiunii civice de peste 13 ani, desfășurată de femei rome ce au rămas parțial invizibile. Una dintre feministele ce mi-au dat o posibilă cheie de analiză a feminismului rom este Kimberly Creenshaw, care în 2000, în pregătirea Conferinței Mondiale pe Drepturile Omului de la Durban, a fost lidera unui grup de femei experte ale Națiunilor Unite pentru a asigura componența feministă în dezbaterile Conferinței.

În timpul acelei întâlniri am descoperit „intersecționalitatea”. Dr Creenshaw este una dintre arhitectele acestui concept. De subliniat că în acea vreme tot o femeie era înalt Comisar pentru Drepturile Omului al Națiunilor Unite, Mary Robinson, fosta Președintă a Irlandei.

Creenshaw definește intersecționalitatea ca fiind:

„...conceptualizarea problemei care intenționează să captureze consecințele atât structurale cât și dinamice ale interacțiunii dintre două sau mai multe axe de subordonare. Se adresează în special felului în care rasismul, patriarhalismul, dominarea de clasă și alte sisteme discriminatoare creează baze inegale care structurează pozițiile relative ale femeilor, raselor, grupurilor etnice, claselor, și toate cele asemănătoare. În plus, se adresează felului în care politici și acțiuni concrete creează bariere ce sunt în sensul axelor ce constituie dinamica lipsei de capacitate”²¹.

Ca urmare a acestei întâlniri în documentul declarație al Conferinței de la Durban au fost recunoscute pentru prima dată într-un document al UN, experiența discriminării trăită diferit de fetele și femeile rome.

O concluzie este clară și anume aceea că problemele femeile rome se află la intersecția dintre gen și rasă. Dacă adăugăm și dimensiunea bunăstării economice, atunci putem desena o reală intersecție. Este adevărat că în spațiul european conceptul de intersecționalitate nu este atât de mult folosit, preferându-se discriminarea multiplă ca să se definească multiplele tipuri de discriminări la care o femeie poate fi victimă. În România, de asemenea, acest termen a fost introdus în legea 202, Legea egalității de șanse, ca urmare a lobby-ului și coalizării dintre mai multe feministe rome precum Isabela Bănică Mihalache, Crina Morteau, Mihaela Gheorghe, Carmen Gheorghe și subsemnata²².

Feminismul rom putem spune că își află începuturile în anul 1998, când Programul pentru Participarea Romilor al Institutului pentru o Societate Deschisă a organizat o conferință europeană a femeilor rome, cu scopul final de a înființa o organizație internațională

a femeilor rome. Discuțiile din timpul acelei conferințe au fost specifice pentru valul I cât și pentru valul II al feminismului. De la cerințe de egalitate în drepturi, specifice valului I, până la recunoașterea diferențelor, specifică celui de-al doilea val. Atunci a fost și momentul creării unei coaliții, solidarități, prietenii dintre feministe rome și nerome ce a pus bazele uneia dintre cele mai active rețele ale femeilor rome din Europa. (Este important de menționat numele acestora: Nicoleta Bitu, Azbija Memedova și Debra Schultz, Anastasia Posadaskaya- Vanderberg și Eva Foldvari)

Datorită experiențelor diferite și a decalajelor istorice acumulate de comunitatea romă, feminismul rom, în 13 ani de existență, trece practic prin revendicările tuturor valurilor feministe de până acum, încercând să le recupereze în mod specific.

Acum, dacă acesta este liberal, socialist sau marxist, este foarte greu de delimitat. Dacă din feminismul liberal este clar că egalitatea în drepturi²³ este principală revendicare cu care feminismul rom a început și că acesta ne dă cadrul teoretic și de acțiune în care plasăm libertatea de alegere a individului, implicit a femeii rome ca și cetățeană a statelor de drept. Cu toate acestea, contactul cu grupuri feministe liberale în contextul activismului internațional, a evidențiat limitarea acestora în a înțelege diferențele dintre experiențele feminine, oarecum cu teama de a nu acapara agenda publică. Mai degrabă, feminismul rom era considerat ca o concurență din cauza atenției de care se bucură la nivel european în acea vreme politicile pentru romi.

O altă dimensiune a feminismului liberal care până acum s-a regăsit mai frecvent la noua generație de feministe rome, este aceea a „depășirii obstacolelor în autoafirmare și mai puțin pe victimism”²⁴.

Feminismul rom are clar elemente de feminism liberal, dar nu este liberal întrutotul și nici nu are cum, fiindcă feminismul liberal actual este mai apropiat de clasa de mijloc.

Din perspectiva mea, important este aspectul solidarității și al importanței intervenției statului în anumite zone ale vieții private, din cauza unor practici culturale ce încalcă drepturile femeii rome și pentru că, deși avem politici pe agendă statelor pentru femeile rome, situația în comunitățile locale și oportunitățile de a alege sunt în continuare limitate. Cu alte cuvinte, egalitatea de șanse este dramatic diminuată în cazul lor.

Dacă ne raportăm la feminismul socialist, atunci feminismul rom are și din acesta elemente ce i-au permis revendicări și care continuă să aibă sens în acțiunea socială. Acestea ar fi crearea de solidarități locale, în comunitate, pentru realizarea de venituri pentru femeile rome (vezi proiectele susținute de OSI în Bosnia și Herzegovina) și nu în cele din urmă necesitatea existenței egalității de șanse pe agendă feminismului rom. Fără egalitatea de șanse între bărbați și femei, feministe rome nu găsesc spațiul pentru progres. În ciuda acestor elemente ce dau sens feminismului rom, și feminismul socialist la rândul său nu include nevoile diverse ale femeilor rome²⁵.

În cadrul audierii Comitetului de Egalitate de Șanse între Femei și Bărbați, al Parlamentului European, eveniment premergător al adoptării raportului Liviei Jaroka²⁶ despre femeile rome în UE, precum și cu ocazia audierilor pentru numirea expertelor pentru Institutul de Gen al UE, intervențiile și percepția mea au fost marcate de sentimentul de neapartenență. În ambele situații săliile erau monoculare: femei albe, de clasa mijlocie, aproape în întregime. Analizând directivele europene și toate documentele pentru pregătirea celor două intervenții, am realizat că stau de vorbă cu o Europă a femeilor cu loc de muncă, contracte sociale, educație medie. Mă gândeam la femeile pe care le știam din teren și nu puteam să mă întreb dacă acele politici le sunt și lor adresate.

Așa cum voi încerca să argumentez în cercetări ulterioare, răspunsul meu este negativ.

Navigând prin teoriile feministe mi-a atras atenția articolul lui Maxine Baca Zinn și Bonnie Thornton Dill: "Theorizing Difference from Multiracial Feminism"²⁷ Născut din aceeași nevoie de plasare a experiențelor feminine ale femeilor de culoare din Statele Unite și de acceptare a construcției pe care dimensiunile etnice, de rasă, de clasă și de orientare sexuală o au asupra genului; feminismul multirasial în calitatea sa de teorie acoperă o largă paletă a intereselor și specificităților unui posibil feminism rom:

„Cu toate că femeile de culoare reprezintă mai multe rase și etnii - cu istorii și culturi diferite a feminismul nostru este coerent în tratarea rasei lor că bază a diviziunii sociale, structurilor de putere, centrul luptei pentru putere, drept urmare o forță fundamentală în formarea vieților femeilor și bărbaților”²⁸.

Această teorie feministă acoperă și largă diversitate din interiorul comunităților de romi. Ceea ce este clar este că nu putem opera în cazul feminismului rom ce activează preponderent în Europa cu același concept de rasă. Eventual, putem numi feminismul rom un feminism al multiethnicității.

Note

1 Beneficiar al proiectului „Construcția și implementarea unui program doctoral inovator interdisciplinar cu privire la problematica romilor”, proiect cofinanțat de Uniunea Europeană prin Fondul Social European, Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013”.

2 Miroiu, 2004.

3 European Union Agency for Fundamental Rights. 2009.

4 Textul original este în limba engleză, traducerea în limba română aparține autoarei.

5 Surdu, 2006.

6 Consiliul Europei și Agenția Europeană pentru Drepturi Fundamentale, 2003.

7 Gheorghe et al. 2009.

8 Romani CRIS, 2006.

9 Vincze, 2011.

10 Miroiu, 2004, 50.

11 Romani CRIS, 2009.

12 Iszak, 2008

13 Memedov, 2008.

14 Miroiu, 2004, 36.

15 Hooks, 1981, 1

16 Toate articolele pot fi găsite la adresa <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=626>, alte persoane, activiste și activiști romi ce au contribuit la această discuție sunt: Rozalija Ilic, Liljana Kovatcheva, Ivan Ivanov și Nicoleta Bițu.

17 Katalin Stojka, Ungaria, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=626>, 2000, accesat 25 aprilie 2012

18 Martin Demirovski, Macedonia, <http://www.errc.org/cikk.php?cikk=626>, 2000, accesat 25 aprilie 2012

19 Miroiu, 2004.

20 Bițu și Morteau, 2009, 2.

21 Greenshaw, 2000.

22 Toate aceste femei rome menționate sunt de fapt grupul care de-a lungul timpului au promovat drepturile femeilor rome, nefăcând parte dintr-o singură asociație dar au militat oriunde s-au aflat pentru femeile rome.

- 23 Miroiu, 2004.
 24 Dragomir, Miroiu, 2002.
 25 *Idem*.
 26 Livia Jaroka este europarlamentara din Ungaria, romă, aflându-se la al doilea său mandat.
 27 Zinn Maxine Baca, Bonnie Thornton Dill. 1996.
 28 Tores et al. 2003.

Bibliografie

- Bițu, Nicoleta, Crina Morteau. 2009. *Drepturile copilului sunt negociabile? Cazul mariajelor timpurii în comunitățile de romi din România*, Romani CRISS și Reprezentanța UNICEF în România.
- Center for Reproductive Rights and *Poradna pre občianske a ľudske prava*, in consultation with Ina Zoon. 2003. *Body And Soul: Forced Sterilization And Other Assaults On Roma Reproductive Freedom In Slovakia*, (www.reproductiverights.org).
- Crenshaw, Kimberly. 2000. *Background paper for the expert meeting on the Gender Related Aspects of Race Discrimination*, World Conference Against Racism (<http://www.scribd.com/doc/59911382/Background-Paper-for-Expert-Meeting-on-Gender-Related-Aspects-of-Race-Discrimination-WCAR-Crenshaw>, accesat la 15 august 2012)
- European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia. 2003. *Breaking the Barriers — Romani Women and Access to Public Health Care*, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Union Agency for Fundamental Rights. 2009. *Data in Focus Report / The Roma*. Disponibil la http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/EU-MIDIS_ROMA_EN.pdf, Accesat la 23 august 2012.
- Gheorghe, Carmen, Cristina Mocanu, Ana Maria Zamfir. 2009. *Sindicatelor la intersecția dintre gen și etnie*, Agenția de Dezvoltare Comunitară Împreună.
- Hooks, Bell. 1998. *Ain't I A Woman – Black Women And Feminism*, Boston: South end Press.
- Memedov, Idaver. 2009. *Romani Women's Movement And Its Impact On Policy Making: Comparative Analysis Macedonia And Serbia*, MA Thesis. Central European University - Departement of Public Policy,
- Miroiu, Mihaela, Otilia Dragomir (ed.) 2002. *Lexicon Feminist*. Iași: Polirom.
- Torres, Rodolfo D. Louis F. Miron, Jonathan Xavier Inda (ed.). 1999. *Race, Identity and Citizenship. A reader*. Massachusetts: Blackwell Publishing.
- Miroiu, Mihaela. 2004. *Drumul către autonomie. Teorii politice feministe*. Iași: Polirom
- Oprea, Alexandra. 2004. "Re – Envisioning Social Justice From The Ground Up: Including The Experiences Of Romani Women", *Essex Human Rights Review (EHRR)* 1(1): 29-39.
- Surdu, Laura, Mihai Surdu (coord.). 2006. *Broadening the Agenda: The Status of Romani Women In Romania*, Open Society Institute.
- Romani CRISS, *Raport alternativ pentru raportarea României la CEDAW*, http://www.romanicriss.org/com-presa_CEDAW%20dr%20femei%2006.pdf Accesat la 2 septembrie 2012.
- Romani CRISS, 2009. *Sănătatea și comunitatea romă: Analiză asupra situației din România*.
- Vincze, Eniko (ed.). 2011. *Accesul Femeilor și Bărbaților de etnie romă la muncă decentă. Viața cotidiană, politici și proiecte*, Editura Fundației Desire.
- Zinn Maxine Baca, Bonnie Thornton Dill. 1996. „Theorizing Difference from Multiracial Feminism”. *Feminist Studies*. 22 (2): 321-331